

works. This reflects the folk tradition of leveling local features, usually when the advantage belongs to the option that connects dialects.

Key words: literary norm, the Ukrainian literary language, Middle Upper Dnister dialects, dialect phenomena.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

Дхея Султан Юсуф (Луганськ)

УДК 81'1'42

КОНЦЕПТ У СИНЕРГЕТИЧНОМУ ДЕТЕРМІНІЗМІ

На відміну від традиційної хибної практики називати своїми попередниками малознайомих зарубіжних та вітчизняних, зокрема й українських, когнітивістів, свою роботу виконано на основі творчо сприйнятої методології синергетичного детермінізму як напрямку когнітивної парадигми. Маємо констатувати, що поки що повного аналізу названого методологічного напрямку не зроблено. Не збирається цього робити й автор цієї розвідки, бо це не є його основним завданням. Реалізуємо ж відтворення концепції прагматично, зважаючи на своє завдання – дослідити в зіставному аспекті концепт *обов'язок* у різносистемних мовах, зокрема в українській, англійській та арабській.

У розвідці висвітлено одне з питань концептуального аналізу, яке аналізуємо в підготовленій до захисту дисертації. Читаючи роботи керівника, дізнаємось, що концепту та концептуальному аналізу присвячена велика кількість публікацій українськими (значно менше) та російськими дослідниками. У бібліографії монографії А. Зеленька [Зеленько 2013: 1 – 2] названі дві захищені докторські (М. Мацьків) і десятки кандидатських дисертацій. Керівником безпосередньо підготовлено й опубліковано понад десяток статей, у яких прямо чи опосередковано розглянуто концепт та концептуальний аналіз. З часом у дещо зміненому вигляді вони постали главами його монографії [Зеленько 2013: 157 – 163; 164 – 169; 170 – 175 2, 132 – 135].

Отже, констатуємо наявність багатющої наукової літератури, присвяченої концепту та концептуальному аналізу, яку підсумовує проф. А. С. Зеленько у своїх численних публікаціях та двотомному варіанті монографії [Зеленько 2013: 1 – 2]. Глави монографії [Зеленько 2013: 1 – 2] дають можливість прослідкувати за еволюцією поглядів керівника стосовно концепту [Зеленько 2013: 1, 157 – 169; 164 – 175; 119 – 124; 125 – 132; 2, 132 – 136] та концептуального аналізу.

У цій своїй розвідці констатуємо спадкоємність думок і набір лінгвістичної термінології, а також і методику дослідження; нами наголошено, що засвоєння першого й другого вимагало значних зусиль. Отже, концепція керівника формувалася довго, десятками років. Наголошуємо також, що у ній багато суперечностей. Дещо допомогло в уточненні принципів і методики дослідження проаналізовані методики його попередників. Зрозуміло, що запозичувана в керівника методика дослідження й категоріальний аналіз сприймаються автором цієї роботи творчо, зважаючи на те, що зіставно досліджуємо концепт *обов'язок* у структурно віддалених мовах. Зважаємо, до речі, й на те, що концепт уже аналізувався на матеріалі німецької й російської мов. Так, при всій універсальності дослідницької роботи Г. Єлохової [Єлохова 2006], науковці не копіювали свою російську попередницю, бо зважали на творче опрацювання методики вивчення свого керівника. Автор цієї розвідки, своєю чергою, сприймаючи традиційні для концептології положення, зважаючи на специфіку реалізації досліджуваного концепту в арабській мові, змушений по-новому формулювати категорії термінологічного апарату й науково модифікований варіант концептуального аналізу.

Почнемо розгляд методології А. Зеленька з визнання того, що посібник ученого із загального мовознавства [Зеленько 2010], найперше, реалізує одне з основоположних тез його методології – про парадигмальний характер еволюції різних галузей науки, а найперше, – парадигмальність еволюції лінгвістичних парадигм. Він також відзначає, що з цим положенням узгоджено й тезу теорії відносності вченого-фізика А. Ейнштейна про системну відносність наукових термінів.

А. Зеленько неодноразово наголошує, що кожна з лінгвістичних парадигм виділяється певним специфічним набором лінгвістичних категорій – термінів та методикою аналізу. До речі, він також наголошує неодноразово, що робилися спроби підготувати парадигмальні термінологічні лінгвістичні енциклопедії, крім описової, ще й структурної та когнітивної лінгвістик [Зеленько 2013: 132 – 135, 170 – 175, 201 – 210]. В одній з глав названої монографії (Про когнітивну лінгвістику та концептологію – с. 175 – 176) наголошено на наявності її методики – концептуального аналізу.

Уважаємо особливо цікавою главу монографії А. Зеленька „Лінгвістичний детермінізм – теоретична основа укладання тлумачного словника (Про стан і завдання по укладанню тлумачного автоматизованого тезауруса української мови” – с. 29 – 43). Він же в аспекті суто лінгвістично прагматичному визнає, що українські лексикографи, здається, не відстають від здобутків лексикографів інших слов'янських держав і певною мірою від західноєвропейських та північноамериканських колег. Але то лише на перший погляд, бо європейські й північноамериканські мовознавці вже реалізують проблематику укладання тематичних тезаурусів у когнітивно-

теоретичному аспекті, поглиблюючи теорію лінгвістики в аспекті розв'язку проблеми автоматичного перекладу.

І якщо перше могло б почекати, то безпосередня практика укладання словників не жде. Вузькогалузєва заангажованість українських лексикологів та лексикографів зумовила те, що вони й надалі залишаються на позиціях описового мовознавства, не помічаючи, що лінгвісти-європейці й північноамериканці вже оперують категоріальним апаратом і методикою аналізу останньої в еволюції лінгвістичних парадигм – когнітивізмом з його концептуальним аналізом.

Виявляється, А. Зеленько проблематику укладання тлумачного словника української мови розглядає у двох главах уже згаданій двотомній його монографії („До питання про укладання нового варіанта тлумачного словника сучасної української мови” – с. 44 – 47; „Загальнотеоретичні принципи укладання нового варіанта Словника української мови” – с. 17 – 30).

Учений стверджує при цьому, що звернення до тезауруса було реалізоване ним ще до утвердження його на принципах когнітивної лінгвістики. Саме в далекі вісімдесяті роки на заяву Ю. Караулова про його спробу укласти автоматизований тематичний словник на матеріалі академічного сімнадцятитомного словника він відгукнувся невеликим листом-розвідкою до редакції журналу „Известия АН СССР”. Зрозуміло, публікація не відбулась тоді. У ній же учений застерігав, що тематичний тезаурус за допомогою ЕОМ не вдасться підготувати. У хроніці названого журналу повідомлялося про об'єднане засідання Інститутів мовознавства та Російської мови з приводу цієї спроби й відзначалося, що не зроблено було те через технічні причини [Тихонов 1984]. У відісланому ж листі молодший колега пояснював те тим, що не розв'язано проблему через неврахування емотивного компонента значення слова. Нині на етапі бурхливого розвитку концептології, після багатьох публікацій В. Шаховського [Шаховський 1987], який зосередився на тому другому компоненті, констатоване стало очевидним.

Питання про зв'язок концептуального аналізу та концепту з проблематикою укладання тематичного тезауруса постало у А. Зеленька у процесі співпраці з аспірантами, що виконували дисертації, присвячені вивченню кількох концептів [Таранєко 2011, Мигович 2011, Яскевич 2013]. Звернення до питання про укладання тематичного тезауруса, як наголошує А. Зеленько, зумовлене типологічним аналізом концептів у різносистемних мовах, зокрема й концепту *обов'язок* в українській, англійській, арабській. Виявлено парадокс у тлумаченні лексеми, зокрема того, що в різних тлумачних і перекладних російсько-українських словниках тлумачення лексичного значення реалізується не лише лексично та фразеологічно, але й за допомогою паремій та контекстуально за допомогою речень. Часто тлумачення лексичних одиниць реалізується за допомогою словосполучень. На жаль, при цьому

не зважається на диференціацію словосполучень, зокрема синтаксично вільних, семантично обмежених, граматично зумовлених та фразеологізмів [Виноградов 1984: 160 – 165].

У кінцевому наслідку А. Зеленько з приводу сутички українських учених лексикографів В. Німчука та В. Широкова [Німчук 2013] обґрунтовує як реальну потребу на основі зібраного українським фондом матеріалу укласти тематичний тлумачний словник-тезаурус.

Аналіз концепції А. Зеленька дає можливість відібрати необхідний для аналізу фактичний матеріал стосовно концепту *обов'язок*, уточнити визначення лексем, обрати методику опрацювання – концептуальний аналіз. Беремо до уваги чотиричленну диференціацію моделі світу, бінарність мовно-позавербальної повсякденно-побутової, бінарну змісту художньої й однокомпонентність наукової. Зважаємо на зауваження А. Зеленька, що концептуальною постають як вербально-позавербальна повсякденно-побутова, так і бінарна мовно-художня і навіть наукова гуманітарних галузей. Отже, мовною кваліфікуємо повсякденно-побутову, художню та наукову гуманітарних галузей.

Загалом, за А. Зеленьком будемо оперувати повсякденно-побутовою і художньою моделями, бінарним – ментальним та емотивним концептами, поняттями лексеми-слова, семемами, семи. Основним методом кваліфікуємо концептуальний аналіз визначеного для вивчення концепту *обов'язок* в українській, англійській та арабській мовах.

Література

Виноградов 1984 – Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / Б. Ю. Норман, Н. А. Павленко / Введение в языкознание : хрестоматия / сост. Б. Ю. Норман, Н. А. Павленко ; под ред. А. Е. Супруна. – 2-е изд. перераб. и доп. – Минск : Высш. шк., 1984. – С. 160 – 165; **Елохова 2006** – Елохова Г. В. Долг / Антология концептов ; под ред. В. И. Карасика, И. А. Стерника. – Волоград : Парадигма, 2006. – Т. 3. – 381 с.; **Зеленько 2010** – Зеленько А. С. Загальне мовознавство : навч. посіб. / А. С. Зеленько. – К. : Знання, 2010. – 380 с.; **Зеленько 2013** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм : монографія : у 2-х ч. / А. С. Зеленько. – Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – Ч. 1. – 249 с.; **Зеленько 2013** – Зеленько А. С. Проблеми семасіології в аспекті еволюції лінгвістичних парадигм : монографія : у 2-х ч. / А. С. Зеленько. – Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – Ч. 2. – 250 с.; **Караулов 1976** – Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.; **Мигович 2011** – Мигович І. В. Етнолінгвістичні закономірності функціонування концепту *Інтимність* у різносистемних мовах (на матеріалі української, англійської, італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне

мовознавство” / І. В. Мигович. – Донецьк, 2011. – 20 с.; **Німчук 2013** – Німчук В. В. Репліка на репліку / В. В. Німчук // Укр. Мова. – 2013. – № 3 (47). – С. 154 – 164; **Тихонов 1984** – Тихонов А. Н. Обсуждение книги „Русский семантический словарь” / А. Н. Тихонов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 43. – 1984. – № 4. – С. 378 – 383; **Тараненко 2011** – Тараненко О. Г. Концепт „мудрість” у різносистемних мовах (на матеріалі української, англійської та французької мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15. „Загальне мовознавство” / О. Г. Тараненко. – Донецьк, 2011. – 19 с.; **Шаховский 1987** – Шаховский В. И. Отражение эмоций в семантике слова / В. И. Шаховский // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 46. – № 3. – 1987; **Эйнштейн 1965** – Эйнштейн А. Эволюция физики. Развитие идей от первоначальных понятий до теории относительности и квантов / А. Эйнштейн, Л. Инфельд. – М. : Наука, 1965. – 203 с.; **Яскевіч 2013** – Яскевіч Ю. В. Концепція „Страх” в англійській, українській і французькій мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15. „Загальне мовознавство” / Ю. В. Яскевіч. – Донецьк, 2013. – 20 с.

Дхея Султан Юсуф. Концепт у синергетичному детермінізмі

У пропонованій розвідці автор звернувся до концепції свого керівника – проф. А. С. Зеленька. Робить це з метою підтвердити свою спадкоємність у дослідженні обраного аналізу матеріалу. Він наголошує, що не має на меті відтворити усі положення концепції синергетичного детермінізму, сформованого А. С. Зеленьком.

Найперше аспірант бере до уваги положення про парадигмальність лінгвістики, відносну системність наукових термінів; наголошує, що він запозичає вироблену керівником наукову термінологію та концептуальний аналіз, уточнені й деталізовані ним самим, зокрема використовує поняття моделі світу, концепта, лексеми, семеми, семи.

Ключові слова: парадигма, когнітивна лінгвістика, синергетичний детермінізм, концепт, концептуальний аналіз.

Дхея Султан Юсуф. Концепт в синергетическом детерминизме

В предлагаемой статье соискатель обращается к концепции своего руководителя проф. А. С. Зеленько. Делается это с целью подтвердить свою преемственность в исследовании избранного для анализа материала. Он подчеркивает, что не ставит своей целью охарактеризовать концепцию ученого в целом.

Прежде всего аспирант принимает во внимание положение концепции о парадигмальном характере эволюции языкознания и сосредотачивается на синергетическом детерминизме как направлении когнитивной лингвистики. Для выполнения научного исследования соискатель привлекает научную терминологию и методику анализа

проф. А. С. Зеленько. В частности использует понятия модели мира, концепта, лексемы, семемы, семы.

Ключевые слова: парадигма, когнитивная лингвистика, синергетический детерминизм, концепт, концептуальный анализ.

Dhea Sultan Yusuf. Concept in synergetic determinism

The author of the article is the successor and the follower of his scientific supervisor prof. A. S. Zelenko. He accepts the thesis of the paradigmatic character of the evolution of linguistics and concentrates on the synergistic determinism as one of the trends of cognitive linguistics. In his research the author uses prof. A. S. Zelenko's synergistic terminology and methods of analysis, in particular, the notions of the world image, concept, lexeme, sememe, seme.

Key words: paradigm, cognitive linguistics, synergistic determinism, concept, conceptual analysis.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Зеленько А. С.

Н. П. Книшенко (Харків)

УДК 811.161.2.'373.46;625

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК НЕОФІЦІЙНИЙ ТЕРМІН МОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Поряд із пильною увагою науковців до вивчення теоретичних основ термінознавства чимало дослідників опікується проблемами нормативності галузевих термінологій. Загальні проблеми унормування української технічної термінології порушували у своїх роботах відомі науковці: М. Гінзбург, Т. Кияк, І. Кочан, Г. Мацюк, Г. Наконечна, Т. Панько, Л. Полюга, Л. Симоненко та ін. Лінгвістичним аналізом й уніфікацією науково-технічних термінів різних галузей людської діяльності займалися М. Годована (геологічна), О. Колган (гірнична), В. Марченко (будівництво), Н. Нікуліна (автомобілебудування), Н. Овчаренко (мінералогія) та ін.

Без осмислення завдань, що ставить перед собою термінознавство сьогодні, неможливе повноцінне дослідження будь-якої терміносистеми сучасної української мови. Одним із основних завдань термінознавства, а відповідно і нашої розвідки, вважаємо класифікацію спеціальної лексики (терміни, професіоналізми). Актуальність статті зумовлена тим, що висвітлення цих питань сприятиме чіткому окресленню термінологічного апарату під час дослідження української дорожньобудівельної